

OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ ORMAN VE KORULARIN TASARRUF YÖNTEMLERİ VE İDARELERİNE İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA*

Bekir KOÇ**

Bu çalışmayla, Orman Nizamnâmesi'nin (1869) ilânına kadar; Osmanlı Devleti'ndeki orman, koru, bahçe ve ağaçlık bölgelerin hukukî statüleri, tüketim alanları ve idarelerine ilişkin bazı bilgilerin verilmesi amaçlanmaktadır.

OSMANLI TOPRAK HUKUKU VE ORMANLAR

İslâm ordularının fethettiği toprakların devlete ait olduğunu kabul eden hukuk kuralı, Büyük Selçuklular tarafından Yakındoğu'ya da getirilmiş ve *iktâ* adıyla kurumsallaştırılmıştır. Osmanlılara *tımâr* adıyla geçen bu mîrî arazi rejiminin kullanımını düzenleyen hukuksal çerçeveyi, şeriat ile padişahın koyduğu örfî kanun sağlıyordu. Şeriat, bireyin genel anlamda toprak üzerindeki tasarruf haklarını güvenceye alırken, kanun, daha çok tarım arazisi üzerindeki devlet denetiminin sürdürülmesiyle ilgiliydi¹.

Fethedilen toprakların *rakabesi* (kuru mülkiyeti) devlete mal edilerek, tasarrufu, *tapu resmi* adı verilen bir bedel karşılığı fertlere tahsis edilmişti. Bu topraklar *mîrî* adını almaktaydı. Bununla be-

* Bu çalışmamızın bir özeti; *Osmanlı Ormanlığı ile İlgili Belgeler 1*, Orman Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999 adlı eserde "Sunuş" başlığı altında yayımlanmıştır.

** A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

1. Halil İnalcık, *Osmanlıda Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Editörler Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 17.

raber, fethedilen topraklar bazı eyâletlerde (Hicaz, Basra vb.) Müslüman halkın, Midilli, Basra ve Balkanlarda gayr-i Müslim halkın mutlak mülkü olarak bırakılmış; bazı eyâletlerde ise toprak, askerler arasında mülk olarak paylaştırılmıştı.

Mîrî arazideki vergi kaynaklarının belli hizmetler karşılığında görevlilere havale edilmesi tımâr sistemiyle gerçekleşmekte, kendilerine tımâr tevcih edilen kimseler, arazinin rakabesine veya tasarrufuna değil sadece gelirine sahip olabilmekteydi. Devletin sahibi olan padişah, arazinin tasarruf ve intikal tarzını istediği şekilde düzenleyebilmekte; mîrî arazinin bir bölümünü mülk olarak bağışlamakta veya satabilmekteydi. Yine bazı topraklar da, halkın ya da bir grubun ortak kullanımına terk edildiği için Metrûk Arazi ismini almaktaydı.

Osmanlı toprak hukukundaki diğer arazi çeşidi de Vakıf Arazi olup, padişahın izniyle mîrî ya da mülk toprakların bir bölümü vakıf haline getirilebilmekteydi². Özet olarak, Osmanlı toprak hukukunda tasarrufa konu olan arazi çeşitlerini üçe ayırmak mümkündür: 1- Mülk Arazi. 2- Vakıf Arazi. 3. Mîrî Arazi.

Ormanları da, üzerinde yer aldığı araziye göre sınıflandırmak yanlış olmayacaktır³. Buna göre:

2. Halil Cin, *Mîrî Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Konya 1987. s. 10.

3. Tarihçilerin Osmanlı Teşkilat Tarihi'nin bu yönüne pek ilgi göstermedikleri bir gerçektir. Ancak, gerek belge neşri gerek inceleme olarak bazı çalışmalar da yok değildir. Örneğin; Halil Kutluk, *Türkiye Ormancılığı ile İlgili Tarihî Vesikalar (893-1339/1487-1923)*, Ankara 1948; Aynı araştırmacının, *Osmanlı Ormancılığı ile İlgili Tarihî Vesikalar (1202-1341/1787-1925)*, Ankara 1967. Bu çalışmalar, yüzlerce belgenin transkribinin yer aldığı çalışmalar olup, önemli okuma yanlışlıkları ve satır atlamalar olmasına rağmen araştırmacıların vazgeçemeyeceği çalışmalardır. Ayrıca bkz., A. Kemal Yiğitoğlu, *Türkiye'de Ormancılığın Şartları ve Kuruluşu*, Ankara 1936; Franz Hafner, "Son Beşbin Yıl İçinde Anadolu'da Orman Durumu", (Çev. Refik Baş) *Orman Fakültesi Dergisi*, sayı 18 (1968); Franz Heske, *Türkiye'de Orman ve Ormanlık*, (Çev. Selâhattin Inal) İstanbul 1952; *Türk Ormancılığı Yüzüncü Tedris Yılına Girerken, 1857-1957*, Ankara 1957; Yücel Çağlar, *Türkiye'de Ormanlık Politikası*, Ankara 1979; Aynı yazar, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ormanlık Gelişimi", *TCT*, C. 6; M. Tevfik Pehlivanoglu, "Tanzimat'tan Sonra Orman Yıkımı ve Çevre Tahribi", *TCT*, C. 6; İsa H. Bingöl, *Ormanlarımız ve Ormancılığımız*, C. I-II, İstanbul 1990.

1. Mülk olan orman, kuru⁴, bahçe ve ağaçlık bölgeler:

Orman, kuru, bahçe ve ağaçlık bölgelerin mülk haline gelmesi ise şu şekillerde olmaktadır: Birincisi, fetih sırasında yararlılıkları görülen gazilere temlik edilmesi veya aynı süreçte gayr-i Müslimlerin elinde bırakılması. İkincisi, tarıma elverişsiz bir yerin ağaçlandırılarak *imâr* ve *şenlendirilmesi* sonucu bu emeği veren kişiye devredilmesi. Üçüncüsü, tarım arazisinin ağaçlandırılması sonucunda bahçe ya da orman haline getirilmesi. Dördüncü olarak da, tarım arazisi ve metrük arazi dışında kendiliğinden yetişen (hüdâ-yi nâbit) ağaçların yetişmesi veya meyve vermesi için çaba harcamış olan kişiye devredilmesi. Her dört şekilde de toprak mülkiyet kuralları geçerli olup, ağaç ve ürünlerinin⁵ tasarruf hakkı sahibinin olmakta ve miras olarak bırakabilmekteydi.

Tapû-Tahrîr Defterleri'nde *şira-i bâgât* ve *eşcâr-ı sâ'ire* olarak geçen bağ ve meyve ağaçları da yine mülk statüsünde olup, bağlarda dönümüne göre yapılan vergilendirme, meyve ağaçlarında (incir, dut, badem, kestane, kayısı, erik, elma vb.) ürüne göre yapılmaktaydı⁶. Zeytin ve cevizden ise, genellikle ağaç başına vergi alınmaktaydı.

2. Vakıf olan orman, kuru, bahçe ve ağaçlık bölgeler:

Geliri müminlerin ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere kurulan vakıfların önemli kaynaklarından birini tarıma dayalı gelirler oluşturmaktaydı. Ancak, kereste açısından verimli olan ve meyve ağaç-

4. Bu çalışmada geçen kuru kavramı, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, ormana göre daha küçük alanların karşılığıdır. Bu tarihten sonra ise, ağaç kalitesi ve yoğunluğu fazla, fakat yine ormana göre daha küçük olan alanları tanımlamaktadır.

5. Dut ağacı, ipekçilikten dolayı özel bir öneme sahip olup, dut ağaçlarındaki kozanın özel bir yöntemle işlenmesinden elde edilen ipek, Osmanlı Devleti'nde önemli bir sanayi idi. Özellikle İnegöl, Yenişehir, Bilecik, Söğüt, Lefke, Geyve, Pazarcık, Kemalpaşa, Karacabey, Gemlik ve Karadeniz bölgesindeki geniş dut ormanları ipek sanayinin hammaddesini oluşturan koza üretiminin önemli merkezleriydi. Ipekçilikle ilgili geniş bilgi için bkz. Fahri Dalsar, *Bursa'da Ipekçilik*, İstanbul 1960.

6. Yani öşür alınmaktaydı.

larının bol olduğu Marmara, Akdeniz ve Karadeniz bölgesindeki orman ve ağaçlık alanların vergi kaynağı olarak tahsis edilmesi uygulamasına da sıkça rastlanmaktaydı. Vakıf statüsündeki orman, kuru, bahçe ve diğer ağaçlık bölgeler de miras olarak bırakılabilmekteydi.

Gerek mülk gerekse vakıf orman ve koruları üzerinde hak iddia etmek için, *kadîmden berü müstakil ve mahsûs olarak korunu geldiğinin* belgesi olan temessük (ya da tapu) sahibi olmak gerekmektedir. Yine her iki tür orman ve kuru; kereste kesimi, meyve toplanması veya sadece su ve otlatma amaçlı olarak kiralanabilmekteydi.

3. *Mîrî statüdeki orman, kuru ve baltalıklar:*

Mîrî orman, Mîrî dağ, Kori-yı Mîrî, Kori-yı Hâss ya da Kori-yı Hümâyûn da denen bu tür ormanlar büyük ölçüde, askerî gereksinimler, İstabl-ı Âmire⁷, hanedan mensuplarının avlanmaları⁸ ve İstanbul'un yakacak ihtiyacı için ayrılmıştı.

Yine mîrî statüde olup koruma tedbirlerine çok az başvuru olan iki grup⁹ orman daha bulunmakta idi ki, bunlardan birincisi, Cibâl-i Mübâha denen devlet tarafından reâyânın kereste, yakacak ve

7. Saray ahırları demek olup, genellikle hayvanların otlatılması için uygun çayırları ihtiva eden ormanlar bu iş için ayrılmıştı. Belgelerde üç yılda bir olmak üzere "... hudûd ve sınırları ve neferât ve tavarları..."nın sayımı yapılmakta olduğu tekrarlanmakta ise de, XVIII. yüzyıldan sonraki belgelerde anılan sürede sayım yapılmadığı yolunda hayıflanmalar dikkat çekicidir. İstabl-ı Âmire için bkz., BOA. HH. No: 16209, 21282, 21386, 31039, 32531, 53374, 53841.

8. Hâssa Şikâr koruları da İstabl-ı Âmire koruları gibi tüketim amaçlı kullanılmadığı için, ayrıca açıklama gereği duymadık.

9. Cibâl-i Mübâha ve ahâli-i kurâya merbût baltalıkları mübâh veya Metrûk Arazi'de değerlendirme eğilimi olmasına rağmen, Osmanlı toprak hukukunda yeraltı ve yerüstü kaynaklar mîrî olduğu için araştırmacılar kesin bir saptama yapamamışlardır. Biz, mübâh anlayışının İslâmî bir uygulama çerçevesinde devletin olan varlıkların halka lütuf olarak sunulduğunu hesaba katarak, mîrî başlığı altında değerlendirdik. 1869 Orman Nizamnamesi'yle Cibâl-i Mübâha anlayışına son verilerek; mîrî statüsüne alınması da bizi böyle bir sınıflandırma yapmaya sevketmiştir. Baltalıklar ise zaten hüccetle tasarruf ettirildiği için mîrîdir.

mimarî ihtiyaçları için ayrılmış ormanlardı¹⁰. Ticarî amaçlarla tahrip edilen bu ormanlar, genellikle tersâne ve iskelelere uzak olan ya da içinde tersânenin işine yarayacak nitelikte ağaç bulunmayan yerlerdi¹¹. Devlet bu ormanları İslâmî bir anlayış çerçevesinde halkın *havâyic-i zarûriyesine* (zorunlu ihtiyaçlar) tahsis etmiş, halkta bu kısmî serbestliği özellikle her devirde iyi para getiren kereste ticaretine yönelerek fazlasıyla suistimal etmiştir. Herkesin kullanımına açık yerler olmasına karşın büyük çaplı kesimlerde görevlileri bilgilendirmek gerekmekteydi¹².

İkinci grup orman ve korular ise, köy veya kasabalar için ayrılmış baltalıklar olup, çevresinde ikamet edenler korunması ve yetiştirilmesinden sorumlu oldukları gibi ihtiyaçlarını da buralardan temin edebilmekteydiler. Belgelerde *ahâli-i kurâya merbût ormanlar* olarak geçen bir baltalığın hangi köy ve kasabaya ait olduğu kadı tarafından bir hüccetle tespit edilir ve toptan bir ücret karşılığında tescil gerçekleştirilirdi.

Özellikle XVII. yüzyıldan sonra mîrî ve vakıf ormanlarıyla ilgili yoğun bir mülkiyet iddiası dönemi başlamıştır. Bu gelişmeyi şu şekilde açıklamak mümkündür. Klasik dönem boyunca (1450-1650) has, tumâr ve zeâmet olarak çeşitli büyüklükteki dirliklerin hasılatı merkezî hazineye intikal etmezdi. Bu hasılatlar maaş şeklinde devletin çeşitli asker ve memurlarına mahallinde tahsis ediliyor, bu sayede merkezî hazine de maaş verme yükümlülüğüne gir-

10. Bu tür ormanların ürünlerinden vergi alınmadığı yolunda tartışmalar gerçeği yansıtmamaktadır. Zira, Osmanlı vergi sisteminde pazara getirilen her ürün vergilendirildiği için, kereste ve diğer orman ürünleri de vergiye tâbi idi. Genel kânunnâmelerde "... odun yükü ki kal'aya gire kapu bekleyen yükde bir ağaç alurmuş..." "... çıra yükünden bir akca alınur..." ibareleri vardır. 1851 tarihli "Vâridât-ı Rûsûmiye Târifesi"nde de "... Süfün-ı şâhâneye yarar kerasteden mâ'adâ mîrî ormanlardan kat' olunan kebîr kerâsteden onda iki ve küçük kerâsteden onda bir ve eshâb uhdelerinde bulunan ormanlardan kat' olunan kerâsteden onda bir resm alınacaktır". Düstur I. tertib, C.I, ss. 482-484.

11. Kûhî dağ yani kimsenin tasarrufunda olmayan yerleşim merkezlerine uzak dağların tarım arazisi haline getirilmesi ve sonradan mülkiyet iddiasında bulunulması devletle reâyâyı sık sık karşı karşıya getirmiştir.

12. İhracat büyük ölçüde Cibâl-i Mübâha ormanlarından gerçekleştirilmekteydi.

cakbeyi ve kadıların gözetiminde bilirkişiler tarafından tespit edilmekte, koruma ve denetimi *korucular ma'rifetiyle* yapılmaktaydı²².

Gemiler için gereken kereste, gemi direği, kürek, funda ağacı vb., Tersâne-i Âmire Emîni'ne bağlı olarak çalışan Kereste Emîni'ne bildirilmekte, Kereste Emîni de yöre görevlileriyle birlikte en kısa sürede belirlenen miktarı tersâneye ulaştırmaya çalışmaktaydı. Kereste elde edilen başlıca ağaç türleri ise şunlardı: Meşe, çam, karaağaç, kestane, ceviz, şimşir, ihlamur ve çınar ağaçları. Bu kereste çeşitleri ise, genellikle tersânenin ihtiyaçlarına ayrılmış orman bölgelerindeki halkın ödeyeceği vergiler karşılığında yani *ocaklık* olarak sağlanmaktaydı²³. Ocaklık olarak sağlanamayan durumlarda da tüccarlardan kereste alımına gidilmekteydi. Gerek sefer dönemlerinde gerek bazı meslek grupları için inşa edilecek gemilerin zamanında yetiştirilmesi, devletin öncelikli problemlerinden birini oluşturmakta idi²⁴.

22. Bazı korular ise Kuru Ağalarının İdaresinde olup, korucu, koru zâbiti, kolcu ve gardiyanlardan da sorumluydu. BOA. Cevdet Saray. No: 5720.

23. İdris Bostan, *a.g.e.*, ss. 102-108. İdris Bostan, Kocaeli bölgesinden sağlanan kereste çeşitleri ve fiyatlarını bir tablo haline getirerek yıllara göre miktarlarını tespit etmiştir. Buna göre adı geçen bölgeden 1659 yılı için 23.346, 1661 yılında 23.352, 1673 yılında 23.066, 1677 yılında 26.544 ve 1696 yılında 12.390 adet olmak üzere toplam 108.698 adet kereste ocaklık olarak adı geçen bölgeden sağlanmıştır. Aynı eser, ss. 105-106. Tersâne-i Âmire'ye ocaklık olarak bağlanan yerler ise şunlardır: İznikmid, Yalakâbâd, Sarıçayır, Pazarköyü, Âb-ı Sâfî, Akhisar, Geyve, Akyazı, Sabanca, Kaymas, Kandıra, Akâbâd, Ağaçlı, Gençli, Şeyhli, Taşköprü ve Karamürsel. Ayrıca, bursa. Kütahya, Eskişehir'de: Ahudağı, Somdöken, Yeşil, Maden. Bolu'da: Şadıllı Yaylası. Bütüyük Yayla, Elmacık Yaylası, Abad Yaylası, Sarı Otluk. Çanakkale'de: Kazdağı tersâne ve tophâne için kereste sağlanan yerlerdi.

24. Gemi yapımı için padişahların görüşlerini yansıtan bazı Hatt-ı Hümayûnlar için bkz., BOA. Hatt-ı Hümayûn Tasnifi, Hatt-ı Hümayûn (HH) No: 10383, 10715, 16465, 25584, 25694, 27973, 28204, 51136; 1701 tarihli Donanma Kanunnâmesi'nde ise bu konuya ilişkin "... sene-be-sene ocaklık bağlanan mahallerden Tersâne-i Âmireme kavî ve müstahkem kereste ihzâr olunub mürûr-ı eyyâm ile köhne ve fersûde olan kalyonların yerine vaz'olunmak için birden ikiden müceddeden kalyonlar binâ ve inşâ ve tevfir ve teksfirine ihtimâm oluna..." denilmektedir. Tersâne'ye ait ürünleri taşımak ve gemi inşasında çalışmak üzere, gerek tersânedeki gerek gemi yapılan diğer yerlerde yaya, müsellemler, yörük, canbaz gibi amele, nakliye ve rençber grupları görev yapmaktaydı. Eğer gemi Rumeli kıyılarında yapılacak ise, Rumeli müsellemleriyle yörük, canbaz ve tatarlardan, Anadolu sahillerinde yapılacaksa yaya ve müsellemlerden yararlanılmaktaydı. Bu hizmet grupları altışar ay arayla nöbetleşe hizmet yürütmekteydiler. Geniş bilgi için bkz., İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 450.

Tersâneler genellikle taşıma olanaklarının elverişli olduğu ve tersânenin işine yarayacak orman ürünlerinin bulunduğu bölgelerde kurulduğundan²⁵, tersânenin olduğu her yerde büyük ormanlar vardı demek yanlış olmayacaktır.

Tersâne organizasyonunda ormanlar, *hâssa gemilere yarar kerastenin* bulunduğu yerler olarak görülmekte ve ormanların korunması ise, yine aynı mantık çerçevesinde yapılmaktaydı. Bu tür ormanlardan yararlanmayı alışkanlık haline getirenlere ise, cinayete teşebbüs, hırsızlık, dolandırıcılık, iftira ve sahtekarlık gibi suçlara verilen kürek cezası verilmekte idi²⁶.

Tophâne ve baruthânenin²⁷ en çok tükettiği odun kömürü ise, genellikle meşe, kestane, kayın, ladin ve köknar ağacından elde edilmekte idi²⁸.

B. İstanbul'un yakacak ihtiyacının sağlanması²⁹:

Sürekli artan nüfusu ve başkent olmasından kaynaklanan özel konumu nedeniyle İstanbul'da yaşayanların ihtiyaçlarının sağlanması, her dönemde padişah ve yöneticilerin üzerinde hassasiyetle durduğu bir sorun olmuştur. Yöneticiler, başkentte herhangi bir huzursuzluk, dedikodu ve isyana meydan verilmemesi için yiyecek ve yakacak maddelerinin temini için görevlileri her zaman yakından izleme gereği duymuşlardır³⁰.

25. Genellikle ormanlara yakın bölgelerde kurulan tersânelerin hacim olarak en büyükleri ise şunlardı: Merkez üs Haliç (En büyük kereste deposu olma özelliğine de sahiptir), İzmit, Sinop, Süveys, Birecik, Basra, Rusçuk ve Kefken tersâneleri.

26. BOA.MD. No: 5, hüküm 1292; BOA. Cevdet Bahriye, No: 1163, 2909.

27. Her büyük şehirde ve müstahdem mevkide ihtiyacı karşılamak için bir barut imalathânesi bulunmaktaydı. Geniş bilgi için bkz., Muzaffer Erdoğan, "İstanbul Baruthâneleri", *TAD*, C. II (1956), ss. 115-138.

28. Barut yapımında ise, fındık ve söğüt çubuğu tercih edilmekte idi. Tophâne, Simkeşhâne, zembüreklerle ve bakırcı esnafına gereken odun kömürü için bkz., BOA. Cevdet İktisat, No: 560, 42250.

29. Fatih Kanunnâmesi'nde şu ibareler vardır: "...Dârî's-sa'âde ve Matbâh-ı Âmire maslahâtı için her yıl İznikmid kadılığında yirmi bin vezne ve Yalakova kadılığında dokuz bin vezne ve Gebzüze (Gebze) kadılığında iki bin vezne odun mukarrer kılınmıştır... her vezneye ikişer buçuk akçe mukarrer kılınmıştır..."

30. Bekir Koç, II. Mahmut'un Beyaz Üzerine Hatt-ı Hümayûnları, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996, s.

Resmî kurumlar³¹ için gereken odun ihtiyacının temini, İstanbul Ağası'nın³² yönetiminde öncelikli olarak ele alınmakta ve şu yollarla sağlanmakta idi: Birincisi, derya mübâya'ası denen ve odun getiren gemilerin yılda bir kez İstanbul'a odun getirmesi yükümlülüğü³³. İkincisi, kazalardan iştirâ (satın alma) yoluyla odun temini³⁴. Üçüncüsü İstanbul'un odun ihtiyacı için ayrılmış ormanlardan ocaklık olarak odun sağlanması³⁵. İlk iki şekilde odun gerçek değerinin altında bir fiyatla satın alınmakta, üçüncü yöntem de ise odunun hazırlanıp iskelelere getirilmesi parasız olarak re'âyâ tarafından yerine getirilmekteydi³⁶. Halk ise orman ürünlerini ya esnaftan satın almakta ya da *havâyic-i zarûriye* için ayrılmış baltalık ve mübâh ormanlardan kendi imkanlarıyla sağlamaktaydı³⁷.

84; İstanbul'un odun ihtiyacının sağlanması hakkında bazı Hatt-ı Hümâyûnlar için bkz.: BOA. HH. No: 877, 1958, 5003, 8043, 9741, 10449, 11619, 15920, 21392, 32663, 51447.

31. Resmî kurumlardan anlaşılması gereken başta padişah ve haneden mensuplarının konut ve mutfaklarıyla, devlet hizmetlerinin yürütüldüğü binalar, okullar, hastaneler vb. dir. Padişahın konutunun ihtiyacı olan odunun iskelelerden saraya getirilmesi hususunda şu yöntem izlenmekteydi: "... Enderûn-ı hümâyûn ta'yînâtı olan hatabın nakli için ez-kadîm âsîtâne-i aliyyede Bağçekapı ve Odunkapısı ve ebvâb-ı sâ'ireden beher yevm seksan aded bargir verilmişken...". Daha geniş bilgi için bkz., BOA. HH No: 1958.

32. İstanbul Ağası, Yeniçeri Ocağı'nda askerî bir görevli olup diğer bir görevi de askerî kurumlar, saraylar ve mutfakları için gerekli odunu sağlamaktı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla bu görev Hatab Emînlîği'ne dönüştürülmüştür.

33. İhtiyaca göre sefer sayısı artırılabilmekteydi.

34. H. 1218/M.1803 tarihli bir belgeye göre "... beher arabası bir çekiden ziyâde olmak ve fî'ât-ı kadîmisini tecâvüz itmek üzere..." Sarkın, Vize, Kırkkilise, Ruskasrı ve Misuri kazâlarından 450.000 araba odun istenmişti. BOA. Cevdet Belediye. No: 155, 2610.

35. Bkz., dipnot 14.

36. İstanbul'un odun ihtiyacına ilişkin önemli bilgiler içeren H. 1229/M.1813 tarihli bir Hatt-ı Hümâyûn'a göre: "...deryâ mübâya'asına beher çekisine [250 kg.] on beşer para virülü gelen 42.000 çeki ve kazâlardan iştirâ bedeli olmak üzere beher çekisi onar para bedel ile tahsil olunu gelen 40.000 çeki ve kazâlardan bilâ-bedel ocaklık namıyla tahsil olunu gelen 40.000 çeki ki cem'an bir senede İstanbul Ağalarının müretteb ocaklıklardan irâd-ı mukarrerinin yekûnı olan 122.000 çeki hatab bir senede Saray-ı Cedîd-i Âmire ve Saray-ı Atûk-i Ma'mûre ve Saray-ı Galata ve mu'ayyenât-ı sa'ireye virilen ve beher çekisine cânîb-i mîrîden onbeş para virilerek nakl-i hümâyûnları vukû'unda virülü gelen cem'an 157.000 çeki hatab" in İstanbul'a getirilmesi gerekmekteydi. BOA. HH. No: 51447.

37. BOA. Cevdet İktisat, No: 1047.

Şehir halkının yakacak ve mimarî ihtiyaçlarını ise, kömürcü ve keresteci esnafı sağlamaktaydı.

Osmanlı İhtisap Teşkilâtı'nın genel kuralları çerçevesinde faaliyet gösteren bu esnaf grubunun örgütlenme, dükkan açma vb. faaliyetleri devlet tarafından sıkı bir şekilde denetlenmekteydi. Yakacak işiyle uğraşan esnaf gruplarının dükkanları taşıma olanakları ve şehrin yangınlara karşı korunması amacıyla iskelelerde kendilerine ayrılmış yerlerde açılması zorunluluğu vardı. Kömür ve odun satan esnafa mahalle aralarında satış yapmasına izin verilmesine karşın, keresteci esnafının şehir içinde faaliyet göstermesine izin verilmemekteydi. Diğer ürünlerde olduğu gibi, devletin belirlediği *narh* üzerinden satış yapan esnaf grubunun ürünün elde edilmesi, taşıma ve satış süreci *muhtesipler* tarafından denetlenmekte idi. Ancak, devletin belirlediği fiyatla esnafın satış fiyatı arasında tüketici aleyhine önemli farklar bulunması, kaçak odun kesimini hızlandırdığı gibi denetim işini yapan görevlilerin de bu kârlı alanda faaliyet göstermelerini teşvik etmekteydi³⁸.

Keresteci esnafının satmış olduğu keresteler, bu esnaf grubunun iç denetimi dışında, Hassa Mimar Başı tarafından nitelik açısından denetime tâbi tutulmaktaydı. Diğer esnaf gruplarının ihtiyaç duyduğu orman ürünleri ise (derici esnafı, ayakkabıcı esnafı vb.) yine esnaf teşkilatı genel kuralları çerçevesinde, o esnaf grubu tarafından sağlanmaktaydı. Özellikle, ekmeççi esnafının ihtiyaç duyduğu odunun sağlanmasına özel bir önem verilmekteydi³⁹.

38. Hatabın yürürlükteki nahr fiyatından "... hatabın beher çekisi kırkar paradan..." satılması için sık sık uyarılar yapılmakta idi. 24 Ş. 1197 (M. 1782). BOA. Cevdet Belediye, No: 5849. Fakat, "... ayânlık iddiasında olan mütegalibeden... rençberanın iskeleye nakl eyledükleri hatabı sefinelerine virdirmeyüb kendüleri ahz ve ecâmbiden gelen piyâdelere ikişer ve üçer para zammıyla fûrûht ve ol vechile Âsitâne-i Sa'âdetünde hatabun bahası ziyâde olmasına bâis olduklarından..." *İstanbul Ahkâm Defterleri, İstanbul Ticaret Tarihi, C. I (1742-1779)*, İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul 1997, No: 5/309/926.

39. Ekmeççi esnafının ihtiyaç duyduğu ve elleme adı verilen odun özellikle Kocaili ve Karasu bölgelerinden elde edilmekteydi. Geniş bilgi için bkz., *İstanbul Külliyyatı, İstanbul Ahkâm Defterleri, İstanbul Esnaf Tarihi, C. I, II.*, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1997; Ayrıca, İstanbul'un odun ihtiyacı için bkz., BOA. Cevdet Belediye, No: 155, 5849.

Osmanlı Devleti'nin ormanların kullanımına ilişkin oluşturduğu yapılanma, hemen hemen tümüyle başkentin ve askerî ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olup, kuruluştan Tanzimat dönemi'ne kadar, öncelikli ihtiyaçlara ayrılmış ormanların dışındakilerin iyi korunduğunu söylemek pek mümkün değildir. Başka bir deyişle, ormancılık bilinci-özellekle iktisadî anlamda - Tanzimat'la başlamıştır.

TANZİMAT DÖNEMİ'NDE ORMANCILIK ALANINDAKİ GELİŞMELER

Yukarıda da belirtildiği gibi, intifa sisteminin çözülmesi ve yerine büyük sermaye sahiplerinin faydalanabileceği iltizam sistemine zorunlu geçişin yaşandığı XVII. yüzyıldan itibaren, krizlerin aşılmasında askerî reformların yanı sıra tarım, ticaret ve sanayide yeni atılımların yapılamaması sonucunda, Osmanlı ekonomisi büyük bir krize girmişti. Ekonominin tamamı olan tarımsal faaliyet içerisinde merkantilizme geçiş kanallarını zorlayacak ve Osmanlı insanını tarım dışı faaliyetlere itecek bir yapılanmaya gidilememişti. Tanzimat bürokratu, gerek çözülme sürecini durdurma gerek tarım dışı faaliyetleri teşvik etme noktasında öncüdür ki; 1838 İngiliz-Osmanlı ticaret anlaşması da ekonomik farklılaşmayı zorunlu kılan bir misyona sahipti⁴⁰. Osmanlı insanını ekonomik sorunlar üzerinde düşünmeye ve tartışmaya sevk eden Baltalimanı Antlaşması ve sonrasındaki gelişmeler, sosyal ve idarî reformlarla modernleşmeyi ve bu reformların başarısını ekonomik alanda atılacak yeni adımlarla desteklemeyi hedef alan bir yönetim anlayışı doğurmuştu. Devlet organlarının karar ve uygulamalarına açık bir şekilde yansıyan *imâr-ı mülk* hedefi, bir iktisat politikasının doğmasına beraberinde getirmiş ve bu iktisat politikasının en bariz şekilde yansıdığı alanda hiç şüphesiz ekonominin en geniş sektörü olan tarım kesimi olmuştur⁴¹.

40. Ahmet Güner Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, Ankara 1996, s. 214.

41. Tefvik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, İstanbul 1998, s. 45.

Orman ürünlerinin yeni bir ticarî meta olarak görülmeye başlanması; sanayileşen Avrupa ülkelerinin ihtiyaç duyduğu malların içinde orman ürünlerinin de olması ve vergilendirilmeyen cibâl-i mübâha ormanlarının vergilendirildiği ve verimli kullandırıldığı zaman ciddi bir ekonomik katkı sağlayacağı görüşü, genel ekonomik bilinçlenmeyle paralellik arzmesine karşın, yeni bir anlayış olarak karşımıza çıkar ki, ormancılık alanında oluşan iktisadî bilinçten anlaşılması gereken de budur.

Yeni anlayışı temsil eden Tanzimat Fermanı'nda, ülkenin iyi yönetilmesi için gerekli olan kanun ve düzenlemelerin yapılacağı ve ülkedeki her türlü servet kaynağının daha verimli değerlendirilmesi hususunda gereken önlemlerin alınacağına dair vaatler⁴² kısa zamanda uygulamaya konmuştu.

Fermanda kastedilen servet kaynaklarından birisi de, hiç kuşkusuz orman ve ürünleri olduğundan, fermanın ilânını izleyen yılda Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak Orman Müdürlüğü kurulmuş ve Tüfenkhâne-i Âmire Müdürü Ahmet Şükrü Bey 4000 kuruş maaşla Orman Müdürü olarak atanmıştı⁴³.

Osmanlı ormancılığı için önemli bir gelişme olan bu yapılanma, Tanzimat'ın çoğu uygulamaları gibi malî nitelik taşımaktaydı. Müdürlüğün çalışma programı niteliğindeki talimatnâme, orman tahriplerinin önlenmesine yönelik bir talimatnâme olmayıp, daha çok orman ürünlerinden alınacak vergileri kapsıyordu.

Tanzimat'ın malî uygulamaları gereğince iltizam ve ocaklık sistemi kaldırılıyor vergileri merkez adına muhasılların tahsil etmesi hükmü getiriliyordu.

Ormanlarla ilgili olarak çıkarılan talimatnâmeye göre vergileri tahsil vazifesi Kuru Muhassılı'na verilmişti. Ürün açısından dev-

42. Ferman metni için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, ss. 255-264.

43. Orman Müdürlüğü hakkında İrâdeler için bkz., Halil Kutluk, *Türkiye Ormancılığı ile İlgili Tarihî Vesikalar*, İstanbul 1948, ss. 154-157.

letin önemseydiği bölgelere, muhassıla yardımcı olmaları için müdür ve memurlar atanmıştı. Memurlara Tanzimat'ın gerekleri ve bundan sonra ormanlardan zorunlu ihtiyaçlar dışında faydalanılması halinde alınacak vergilerin yazıldığı bir lâyiha verilmişti. Ellerindeki lâyihalar gereğince göreve başlayan memurlar önce tersâne ve tophânenin işine yarayacak kereste bölgelerini tespit edecekler ve izinsiz elde edilen orman ürünlerine el koyarak ihale ile satılmasını sağlayacaklardı. Ayrıca, kereste ve odun kömürü elde edip dahilî ve haricî müşterilere satmak isteyen olursa, bunların denetimini yapacaklardı⁴⁴. Tanzimat gereğince odun ve odun kömürü ocaklıkları da uygulama dışı bırakıldığından⁴⁵, taşradaki orman görevlilerinin iş yükü ve önemi daha da artmıştı.

Orman Müdürlüğü'nün faaliyetleri sonucunda eski uygulamalarla kıyaslanamayacak gelir elde edilmeye başlanmışsa da, bu durum uzun sürmemiştir. Uzun süreli olmamasının en önemli sebebini, Tanzimat'ın getirdiği yenilikleri içine sindiremeyen kitlelerin ve ormanlardan ticarî amaçlarla yararlanmayı alışkanlık haline getiren ayân ve eşrâfın memurlara sorun çıkartması oluşturmuştur. Ormanlarla ilgili uygulamaların başarısızlığa uğramasından da görevlilerin sorumluluğu da yok değildi⁴⁶. Devletin orman müdür ve memurlarına yeteri kadar maaş vermediğini bahane ederek halktan yasal olmayan yol ve isimlerle vergi istemekteydiler.

Gerek halkın bu yeni vergi ve uygulamalara tepkisi, gerek yöneticilerin gösterdiği kararsızlık ve istikrarlı bir yönetim anlayışından uzak olmaları sonucunda 1841 yılında Orman Müdürlükleri lağvedilmiş; 1842 yılında da diğer alanlarda olduğu gibi Muhassıllık uygulamasından vazgeçilmişti⁴⁷.

44. Kereste ihraç edilebilmesi için Ticaret Nezâreti ve Tersâne-i Âmire'ye çap, miktar ve cinsini belirtir bir belge ile başvurularak, alman izin sonucunda satış gerçekleştirilecekti. BOA. Cevdet İktisat No: 1531.

45. BOA. HH No: 58339.

46. BOA. Orman ve Ma'âdin, Genel No: 1739. Husûsî No: 5; Y. MTV. No: 304/57.

47. Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, ss. 208-218.

Halk, Tanzimat'la gelen malî külfetlerin eski uygulamaların isim değiştirmiş şekilleri olduğunu aslında biliyordu. Ancak, yüzyıllardır devam eden Cibâl-i Mübâha anlayışının yani halkın kullanmakta oldukça serbest bırakıldığı ormanların, yeni vergilerle kontrol altına alınmasına büyük tepki göstermişti. Halkın tepkisinden ürken yöneticiler, tüm uygulamalardan vazgeçerek ormanlardan iktisadî açıdan faydalanmak hususunda yeni çareler aramaya koyulmuşlardı.

Meclis-i Âlî-i Tanzimât'ta yapılan görüşmeler sonucunda tüm elçiliklere yazılar yazılmış ve bu konuda kendilerine çare üretmeleri istenmişti. Özellikle dönemin siyasî anlayışına en uygun ülke olan Fransa'daki Osmanlı elçisinden; kendilerine *ormanların bir usûl-i cedîde ve muntazâmaya rabtı için* yardım edecek uzmanlar sipariş etmişlerdi. Paris Sefiri'nin Fransa'ya siparişi iletmesinden kısa bir süre sonra Louis (*Lui*) Tassy ve Aleksandre Estem adlı iki uzman bulunmuş ve bir de kontrat imzalanmıştı⁴⁸.

Yetkililer bu uzmanları sadece ormanların iyi korunması ve ürünlerinden gelir elde edilmesine yardımcı olmaları için çağırılmışlardı. Ülkede orman *fennini* yaygınlaştıracak bir Orman Mektebi kurma niyetinde oldukları için bu uzmanlarca yetiştirilmek üzere öğrenci aramaya başlamışlardı. Askerî okul öğrencileri dışında *ulûm-ı riyâziye ve lisân-ı Fransevîye âşinâ* olan bulunmadığı için, şimdilik istekli olan askerî okul öğrenci ve zâbitânından 10-15 kişiyle ticarethânedede derse başlanması kararı alınmıştı⁴⁹.

Fransız uzmanlar hem okul ile ilgili projeleri desteklemişler, hem de İstanbul ve çevresindeki ormanlar hakkında araştırmalara başlamışlardı. Bazı ormanların teknik açıdan verimlilik analizleri

48. Kontrata göre uzmanlar bir yılığına 24'er bin frank alacaklardı. Bu miktarın 11.000'i maaş, 6.000'i emeklilik kesintisi olarak Fransız makamlara, 3.000'i hâne kirası ve bir defalığına olmak üzere 2.500 frank harcırah ve 1.500 frank da İstanbul'a gelişlerinde verilecekti. Mühendislerin Osmanlı'ya maliyeti 48.000 frank olup, 5.000'er frank'ı Paris'te ödenecek, tüm borçlar için de bir sarrafın kefaleti sağlanacaktı. Ayrıca tercüman ve rehber verilecekti. BOA. İrade, Meclis-i Vâlâ No: 16518, 16327.

49. BOA. İrade Meclis-i Vâlâ No: 16327-A; H. 1273/M.1857.

ve mevcut durumlarının tespitine yönelik rapordan sonra hazırlıkları devam eden Arazi Kanunnâmesi'ndeki hükümlerin Osmanlı ormancılığının gerek duyduğu düzenlemeleri içermediğini öğrenmişlerdi.

Gerçekten Osmanlı Kanunnâmelerindeki ormanlara ilişkin bazı hükümlerin derlenip yeni bir dille yazılmasından başka bir şey olmayan kanunun -en azından ormanlar için- 19., 27., 28., 29., 30., 91., 92., 95., 104. ve 106. maddelerinde⁵⁰ orman ve ürünlerinin statü ve tasarruf yöntemleri konu edilmişti. İmparatorluğun kuruluşundan 1858 tarihine kadar olan dönemdeki uygulamaların bilinmesi açısından, bu maddelerin kısaca açılımlarının yapılması faydalı olacaktır.

1858 ARAZİ KANUNNÂMESİ VE ESKİ UYGULAMALAR⁵¹

Arazi Kanunnâmesi'ne göre Osmanlı Devleti'nde 5 tür arazi bulunmaktadır: 1- Arazi-i Memlûke 2- Arazi-i Mîrîye 3- Arazi-i Mevkûfe 4- Arazi-i Metrûke 5- Arazi-i Mevât. Ormanlara ilişkin hükümler ise şunlardır:

19. madde: *Orman ve pırnallık gibi mahalleri müstakil tapu ile tasarruf eden kimse bu bölgeleri tarla haline getirebilir. Müşterek olarak tasarruf ediliyorsa, ortağının onayını almalıdır. Tapuya konu olan yeri onay almadan tarla yaparsa ortağı mevcut durum için hak iddiasında bulunabilir.* Bu hüküm kanunnâmelerde de mevcuttu. Ziraat alanı haline getirilen yerin tarım alanı olarak tescili, bu değişikliğin sipahiye bildirilerek ve tapu resminin de ödemesi suretiyle gerçekleşmekte idi.

50. Arazi Kanunnâmesi için bkz., Düstur I. Tertib, C. I, ss. 16-52; Arazi Kanunnâmesi'nin hukukî tahlilleri için bkz. Atuf Bey, *Arazi-i Kanunnâme-i Hünnâyün Şerhi*, İstanbul 1330; Halis Eşref, *Külliyat-ı Şerh-i Kanûn-u Arazi*, İstanbul 1315; Kanunnâme'deki ormanlara ilişkin hükümlerin hukukî tahlilleri için bkz., Bülent Köprülü, "Türk Hukukunda Orman Mülkiyeti", İ.Ü. HFM, C. 14(1948), ss. 700-754; Aynı yazar, "Cibâl-i Mübâha ve Sahih Vakıflara Ait Ormanlarla Baltalıkların H. 1274 Arazi Kanunnâmesi'ne Nazaran Hukukî Durumları", İ.Ü. HFM, C. 15(1949), ss. 703-726.

51. 1858 öncesi uygulamaları karşılaştırmak için bkz., Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C.I., İstanbul 1996.

Ormanların yok olmasının önemli sebeplerinden birini oluşturan bu hüküm, Kanunnâme'nin yayımı tarihinden itibaren büyük bir orman kıyımının başlamasına neden olmuş, tapu sahibi olan olmayan herkes bu hükmü emsal göstererek ormanları yakmaya ya da balta ile açmaya başlamıştı. Tarım alanı haline getirilen yerler sadece tapulu orman ve pırnallık alanlar olmayıp, tersâne, tophâne, mera, vakıf ormanları ve diğer boş araziler de ziraat alanı haline getirilmekteydi. Herkesin sahip olduğu yerlere tapu verilmeye başlanması⁵², içlerinde devlet görevlilerinin de bulunduğu birçok fırsatçının bu değerlendirmeye kalkmasına sebep olmuş, XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra büyük bir orman kıyımı gerçekleşmişti⁵³.

27. madde: *Bir kimsenin mutasarrıf olduğu arazide, kendiliğinden yetişen ağaçları başkası aşıl原因amaz. Arazi sahibinin bilgisi haricinde aşıldığı taktirde tasarruf hakkını elde edemediği gibi, sahibinin o ağacı bulunduğu yerden memur ma'rifetiyle kesme yetkisi vardır.* Bu hüküm de arazi kanunnâmelerinde bulunmaktadır. Genellikle tarım arazisi içinde kendiliğinden yetişen ağaçların sorun çıkarmaması ve görevlinin gerek bu durumlarda gerek bazı kimselerin emek verdiği ağacın arazisini de sahiplenmeye kalkmasını engelleme amaçlı olan bu hüküm, 1858 Arazi Kanunnâmesi'nde de muhafaza edilmişti.

28. madde: *Mîrî arazi üzerinde kendiliğinden yetişen ceviz, kestane, gürgen ve meşe ağaçları gibi ürününden faydalanılan ağaçlar, ürününün vergisini vermesi koşuluyla orayı tasarruf edenindir. Başkası faydalanamaz, faydalanırsa, bedelini ödemek zordur.* Bu madde de 1858 öncesi hükümdür ve mîrî arazi üzerinde mutasarrıfı haricindeki hak iddialarını engellemek için muhafaza edilmiştir.

52. Mülkiyet hakkıyla ilgili tapu senedi uygulaması 1874 yılında başlamıştır. Bu cümleden anlaşılması gereken mülkiyeti tespit için mutasarrıfına ücretle verilen tuğralı tapulardır.

53. Zürrâ tâ'ifesinin güya yer açmak garezisiyle başlattığı ormanların yok edilme süreciyle ilgili olarak bkz., BOA. A.MKT.UM 120/36, BOA.A.MKT.UM 120/46. BOA. A.MKT.UM 120/96. BOA. A.MKT.UM 121/86, BOA. A.MKT.UM 125/16.

29. madde: *Bir kimse mutasarrıfı olduğu bir arazide görevliden izin alarak meyvesiz ağaçlar dikebilir ve ağaçlar üzerinde - ağaç ürünlerinden alınan vergiyle eşdeğer bir vergi vermek koşuluyla - her türlü tasarrufa sahiptir. Başkası müdahale edemez.* 1858 öncesi uygulamalarda bu hüküm ağaç yoğunluğundan dolayı bir yerin ziraata elverişli olmaktan çıkması ve mülk haline getirilmesinin engellenmesi için konulmuş bir hükümdü⁵⁴. 1858 Arazi Kanunnâmesi'nde sadece meyve vermeyen ağaçlardan oluşan koru yapılmasına izin verilerek, mülkiyet iddiaları engellenmek istenmiştir. Zira, meyve ağaçlarının dikilmesinden oluşan yerler bahçe hükmünde olduğu için, bu tür araziler önce ağaçlandırılıyor, sonra da ağaçları yok edilerek tarım alanı haline getiriliyordu.

30. madde: *Cibâl-i Mübâha, köy ve kasaba baltalıkları dışında kendiliğinden yetişmiş ve odun ihtiyacının karşılandığı yerlerin - gerek babadan oğula geçen gerek devralınan koruların- tasarrufu tapu sahibine aittir. Başkası faydalanamaz, faydalanmışsa parasını devlete ödemek zorundadır.* Bu hüküm de kanunnâmelerde mevcut olup, sahibinin tapuyla tasarruf ettiği yerlerin haklarını korumak için Arazi Kanunnâmesi'ne alınmıştır.

91. madde: *Eskiden beri bir köy ya da kasabanın kullanımında olan baltalıkların ürünlerinden sadece o yerleşim yerindekiler faydalanabilir. Bu tür kullanımlardan vergi istenmez.* Bu tür ormanların hangi köy ya da kasabanın tasarrufunda olduğu kadı tarafından yakınlık vb. koşullar gözetilerek bir hüccetle yani ücret karşılığı tescil edildiği için baltalıklarla ilgili mülkiyet iddialarına belgelerde daha az rastlanmaktadır. Yeni bir uygulama değildir.

92. madde: *Baltalık olarak tahsis edilmiş yerler hiç kimse tarafından şahıs korusu ya da tarla haline getirilemez. Teşebbüs edildiği takdirde tasarruf sahiplerinin bu fiili engellemeye hakları var-*

54. "... eger agacları birbirine yakın olub arası zirâ'ata kâbil değil olmasa bağçe hükmünde ve eger arasına çift girüb zirâ'ata kâbil olursa meyvenin öşrün vireler ve eger bağçe hükmünde olursa müddeti az ve çok olsun sipâhî ben bunu çiftliğe zamm iderin ağaçlarını kat' it demek câiz degildir..." Yaşar Yücel, *I. Selim Kânûnnâmeleri (1512-1520)*, Ankara 1995, s. 45.

dır. Her ne kadar bu hüküm, ortak kullanılan ormanları başka köy ya da kasaba sakinlerinin haksız kullanımlarını engellemek için muhafaza edilmişse de, gerek yörenin güçlü kişileri gerek köylüler bu hükmü sık sık ihlal etmişlerdir. Bu madde de yeni değildir.

95. madde: *Yol üzerine ağaç dikilemez. Dikilirse devlet bedel ödemededen ağacın kesilmesini talep edebilir.* Yollar, Metrûk Arazi statüsünde olduğu için hiç kimse ağaç dikmek vb. yöntemlerle mülkiyet iddiasında bulunamazdı. İslâm toprak hukukunun uygulamalarından biridir.

104. madde: *Cibâl-i Mübâha olan ormanlardan herkes odun ve kereste kesebilir. Bu tür ormanların kullanımından dolayı vergi istenmez. Ancak, şahıs korusu haline getirilemez.* Yoğun olarak tüketilen bu ormanlarla ilgili de yeni bir anlayış benimsenmemiştir.

106. madde: *Mîrî, mevât, metrûke, mevkûfe ve memlûke arazileri içinde kendiliğinden yetişen ağaçlar tapu ile tasarruf olunmaz.* Yani tarım arazisi üzerinde kendiliğinden yetişen ağaçlarla ilgili mülkiyet iddiasında bulunulamaz. Meyve ağaçlarının ürünleri ise, sahib-i arzla araziyi tasarruf eden arasında paylaşıldığı için kimse *emek verdim* benimdir diyemezdi. Zira, ağaçların çoğalması her zaman mülkiyet iddiasını gündeme getirebilirdi. Eski uygulama olup, Arazi Kanunnâmesi'nde de muhafaza edilmiştir.

Arazi Kanunnâmesi'nin ilânından sonra Tassy, ormanların idaresi, tasarrufların bilimsel yöntemlerle yapılması ve ciddi yasal düzenlemelerle ilgili çabalarının sonucunda, 1860 yılında Meclis-i Me'âbir'in başına getirilmişti. Tassy, Orman Mektebi'nin ilk mezunlarıyla birlikte Rumeli ve Anadolu'da üç milyon hektardan fazla mîrî ormanın keşif ve tespitlerini yaptırmış, 1861 yılında mîrî ormanların tasarrufuna ilişkin 68 maddeden oluşan bir lâyiha hazırlamıştı.

Orman Nizamnâmesi'nin temelini oluşturan lâyihada; mîrî ormanların yeni bir oluşuma gidilene kadar, Ticaret Nezâreti bünyesinde Meclis-i Me'abirin idaresinde olması öngörülüyordu. Mîrî ormanlardan-kış mevsiminde yaprakları dökülen ağaçların- 15

Ekim'den 15 Nisan'a kadan olan dönemde ücret karşılığında alınacak ruhsatla kesim yapılması isteniyordu. Ormanlar bundan sonra Orman Mektebi mezunu müfettişlerin denetiminde süvari ve yaya bekçilerin kontrolüne bırakılıyor (her bekçinin sorumlu olduğu alan 8.000 dönüm olacaktır), kesilecek ağaçların işaretleme, kesim, nakil, satış, dava, ceza vb. işlemler için müfettişlerin defter tutma zorunluluğu öngörülüyordu. Her yıl köy muhtarları köy ahalisinin mîrî ormanda otlatılacak hayvanların cins ve miktarını bildirecekler, müfettişler ise hayvanların otlayacağı süre ve yerleri tespit edeceklerdir. Orman yangını ve izinsiz tasarruflarda nakdî cezalar ve ödenmediği zaman da hapis cezası getiriliyordu. Tersâne ve tophâne için gereken kereste ise, bu kurum görevlileri ve orman bekçileri birlikte işaretledikten sonra kesim yapılabilecektir⁵⁵.

Mîrî ormanların tasarrufuna ilişkin kontrol ve idarî düzenlemelerden sonra Tassy, 1862 yılında, Fransa'daki uygulamaları esas alarak, orman ürünlerini iç ve dış pazarlara satacak mültezim ve müteahhitlerin yükümlülükleri, kefalet ve alınacak vergileri, ağaçların kesilmesi, nakli ve pazarlanmasıyla ilgili teknik bir metin kaleme almıştır. Pilot bölge olarak, Kuşadası'ndan İskenderun'a kadan olan hat ve Varna bölgesindeki ormanlar seçilmiş; başarılı olduğu zaman diğer bölgelerde de uygulanması için yöneticileri ikna etmişti⁵⁶.

Orman Nizamnâmesi'nin yayım tarihi olan 1869'dan önce ormanlardan faydalanmayı sınırlayan nizamnâme, talimatnâme ve irâde gibi bir takım yasal düzenlemeler⁵⁷ yapılmış ancak ormanların çağdaş anlamda devlet ve yurttaş açısından hukukî konumunu ve tasarrufa ilişkin sınır ve kısıtlamaları cezalarıyla birlikte uygulamaya koyan Orman Nizamnâmesi⁵⁸ olmuştur. Bu nedenle Nizamnâme hükümleri ve 1922 yılına kadar ormancılık alanındaki gelişmeler ayrıca ele alınacaktır.

55. Yahya Kutluk, a.g.e., ss. 186-196. H.5 M. 1278/M. 14.07.1861.

56. A.g.e., ss. 196-204.

57. İslâm hukukunun kanunlaştırılması amacıyla 1868 yılında yürürlüğe giren Mecelle'nin 1253-1259 maddeleri, ormanlarından faydalanmayla ilgili olup, Cibâl-i Mübâha anlayışı korunmuştur.

58. Düstur I. Tertib, C. II, ss. 404-419.